

CARL JOHAN LJUNGBERG:

Litteratur från Finland

En upplysningsmans tankar

Den finländske professorn Georg Henrik von Wright är välkänd inte bara som logiker och som filosofen Wittgensteins elev och efterträdare i Cambridge. Han har även bidragit till den humanistiska och samhällsvetenskapliga debatten med inlägg bland annat om vetenskapens nytta och nackdelar.

Georg Henrik von Wright: **Vetenskapen och förnuftet**. Söderströms Förlag 1986

Nyligen erhöll han Svenska Akademiens stora guldmedalj.

Wright söker skildra huvuddragen i den världsbild som den moderna vetenskapen erbjuder. Det blir många idéhistoriska återblickar och reflektioner, varvid frågan om förnuftets natur ges såväl analytiska som mer konkreta belysningar, ofta hämtade från det naturvetenskapliga fältet. Wright är skeptiker, och omgärdar sina teser med (ibland väl många) reservationer. Insatt skildrar han den naturvetenskapliga metodens frigörelse under samspel med sekularisering och industrialisering. Han påpekar överraskande den tidiga naturvetenskapens oskiljaktighet från magin: bäggedera avsåg en mänsklig kontroll över livsbetingelserna, varvid dock naturvetenskapen genom sin experimentella prägel snart bröt sin egen väg.

Wright berör även ingående den "förståelighetens kris" som dagens vetenskap upplever. Rationalitet är sålunda "ett långt mera mångdimensionellt begrepp" än vad ett utvecklings- och framstegstroende Västerland tidigare trott. Det är insikten om de vetenskapliga förklaringsarnas begränsningar och provisoriska art mer än angrepp från fiender till veten-

skaplighet som frambragt denna kris, menar Wright. Han exemplifierar med striden om vad *ljuset* egentligen är, en vågrörelse eller en partikelförflyttning, och menar att också andra naturliga fenomen kanske visar sig kunna förstås på mer än ett sätt. Med atomfysikern Niels Bohr talar han om teoriernas "komplementaritet".

I ett annat avsnitt kommer Wright in på frågan om vår civilisations överlevnad. Här säger han sig på allvar kunna tänka sig möjligheten att den mänskliga odlingen helt enkelt nalkas sitt slut. Hans delvis oroade syn på utsikterna att kontrollera miljö- och andra hot – liksom att nyttja morgondagens vetenskapligt-tekniska instrument för goda syften – har föranlett professor Erik Allardt att göra ett uppmärksammat inlägg. Allardt har bl a betecknat Wright som kulturpessimist och förknippat hans idéer med olika motförnuftet riktade läror och regimer. Denna kritik är det dock svårt att instämma i med hänsyn till Wrights grundläggande tro på det mänskliga förnuftet.

Det kan sägas att Wright är bäst när han rör sig riktigt på hemmaplan, inom logik och vetenskapsteori. Däremot blir hans filosofiska utblickar liksom hans bedömning av sociala och politiska trender ofta tunnare. För den som vill ha en kortfattad och läsvärd framställning av läget i samtida naturvetenskap är dock boken av betydande värde.

En österbottnisk frihandlare

"En förfärlig skränföck" kallades prästen och politikern Anders Chydenius, österbottenskaplanernas företrädare vid 1765–66 års riksdag och författare till

genialt enkla skrifter bl a om värdet av frihandel.

Pentti Virrankoski: **Anders Chydenius.**
Söderströms Förlag 1986

Minst av allt oomstridd ägde Chydenius likväl en kombination av självårdarens och vetenskapsmannens egenskaper som gjorde honom till en av det gustavianska Finlands märkesfigurer. "En demokratisk politiker i upplysningens århundrade" har professor Pentti Virrankoski från Åbo satt som undertitel på sin imponerande Chydenius-biografi. Därmed antyds dock bara en sida i en nästan irriterande rik personlighet, vilket också Virrankoski visar.

Chydenius inledde sin bana med naturvetenskapliga och teologiska studier i Åbo och Uppsala. Men han avbröt sin lärda karriär och återvände till Österbottnen där han efter prästvigning blev predikant i Nedervetil söder om Gamlakarleby. En tid hörde han till mösspartiets ivriga anhängare. Genom skriften om "Källan till rikets vanmakt" och tack vare en pamflett om tryckfrihet blev han ett känt namn. Bl a på hans initiativ upphävdes 1765 det förbud ("stapeltvånget") som hindrat Österbottens städer att handla direkt med utlandet. 1770 blev Chydenius sin fars efterträdare som kyrkoherde i Gamlakarleby. Efter Gustav III:s statskupp höll Chydenius en låg profil i tidens politiska spel. Virrankoski döljer inte att Chydenius ägde politisk smidighet, ja till och med "ganska ofta förskönade verkligheten".

Kanske möttes hos Chydenius den kristne genomskådaren av människohjärtat och den i tidens ränker insatte. Resultatet blev i varje fall en insats för hans österbottniska hemtrakt som helt bar tidens upplyst praktiska signum. Chydenius gav impulser bl a till jordbrukstekniska och medicinska nytillämpningar. Denna sida av hans verk har på senare år för övrigt hedrats genom det institut för ekonomisk och regional forskning som bär Chydenius namn.

Eli Heckscher har påpekat, att Anders Chydenius sin liberala framsynthet till trots knappast kan jämföras med skolfilosofer som den ungefär samtida Adam Smith i fråga om metodisk genomarbetning. Detta är riktigt. Föga hos Chydenius är heller *helt* originellt: han upptog drag från Montesquieu, Locke, Linné och Nordencrantz. Kanske ligger hans insats också mer i en filosofiskt djärv och fruktbarande syntes mellan kristna tankar om människovärdet och vissa av ekonomisternas liberala teorier än i mer utförliga akademiska bidrag till de senare.

Från finsk statskunskap

För självständigt kritiska inlägg har Åbostatsvetaren professor Dag Anckar gjort sig känd.

Dag Anckar: **Folket och presidenten.**
Finska Vetenskaps-Societeten nr 132,
1984

Med *Folket och presidenten* har Anckar genomfört en grundlig analys av den finska presidentmakten, dess möjligheter och begränsningar. Han framför där även förslag till reformåtgärder som har stort intresse. Boken sammanfattar fint många av Finlands konstitutionella lärdomar.

Dess resonemang har ofta stor relevans för svensk politologisk debatt.

"Den finska författningen är idag i allt väsentligt sådan den var vid sin tillkomst år 1919," konstaterar Anckar och be-tecknar med rätta detta som en "anmärkningsvärd grad . . . av kontinuitet". Att det finska regeringssystemet klarat av prövningar som framkallats av de tidvis starka politiska spänningarna inom landet liksom Sovjets försök under vinterkriget att "uppställa och förhandla med en dockregering" gör inte dess uthållighet mindre märklig.

Vilken roll spelar då presidenten enligt finsk grundlag och praxis? Och, vilket är Anckars speciella fråga, hur skall presidentmakten modifieras för att bättre främja ett demokratiskt styrelseskick? Anckar finner redan många inslag i presidentens nuvarande befogenheter verka i denna riktning. Presidenten "löser upp knutar, . . . jämnar vägar, . . . medlar i konflikter". Han övervakar därmed folkviljans förverkligande. Blotta "hotet" om ett presidentingripande kan som inte minst Kekkonens era visat påskynda fredliga kompromisser mellan partier och parter.

Hos vissa statsvetare har det hetat, att den finska presidentmakten genom sitt "väsen" är ett i den parlamentariska demokratin främmande inslag och att dess ingripanden bör vara undantag. Anckar lutar mera åt att presidentrollen rätt uppfattad och klokt utövad kan vara ett för

demokratin nyttigt korrektiv. Här uppkommer en paradox. Ty för att säkra det oberoende inflytande som denna roll kräver fordras det, som Anckar visar, att presidenten kanske tar *mindre* befattning än nu med vissa politiska frågor. Presidentens verkställande befogenheter bör sålunda tonas ned, likaså bör utrikespolitiken i princip skötas av regeringen, menar Anckar. Om därtill en möjlighet till folkomröstning liksom till folklig medverkan vid nomineringen av presidentkandidater infördes, skulle presidenten sannolikt mer än i dag kunna fungera som en brygga mellan folket och den valda eliten.

Problemet är att även välinsedda reformer knappast är möjliga om de förutsätter att makt tas från riksdagen och ges till folket, så länge reformerna kräver beslut av riksdagen själv. Ingen instans vill som bekant släppa ifrån sig av den makt den äger. Problemen blir därmed lätt hängande i luften.

Anckars reflektioner om presidentrollens möjligheter är till del spekulativt djärva. Utan att ta ställning till deras realiserbarhet kan man ändå finna det intressant, att presidentmakten i Finland seriöst kan diskuteras som ett medel att lösa demokratins handlingsförlamning. I Sverige synes inte någon central regeringsinstitution, t ex monarkin, längre på allvar kunna övervägas för motsvarande roll.